

MAHİYETİ MEÇHUL BİR KÜTÜPHANE: GALATASARAY KÜTÜPHANESİNİN YAPIMI HAKKINDA DÜŞÜRÜLEN TEK TÜRKÇE TARİH MANZUMESİ

*An Unknown Library: The Only Turkish Isopsephic Poem Written About the Construction of the
Galatasaray Library*

Dr. Öğr. Üyesi Talip ÇUKURLU

Siirt Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Siirt, Türkiye,
talip.cukurlu@siirt.edu.tr

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:
07.02.2022

Kabul/Accepted:
07.03.2022

Sayfa/ Page:
36-45

mecmua.1069585

Öz

“Tarih Düşürme”, Osmanlı şairleri arasında rağbet görmüş bedi’ sanatlardan biridir. Şairler, Arap alfabesindeki her harfin mevcut rakamsal karşılığında faydalanarak şiire mevzu ettikleri olayların tarihini, şiirin dizeleri arasına gizlemişlerdir. “Ebcad” adı verilen bu sistemle birden çok tarih düşürme yöntemi vardır. Kimi zaman bir mısradaki harflerin tamamı toplanır, kimi zaman sadece noktalı/noktasız harfler hesaba alınır, kimi zaman ise verilen ipuçları ile eklemeler veya çıkarmalar yapılarak istenen neticeye ulaşılır.

Osmanlı Devleti’nin yirmi dördüncü padişahı olan I. Mahmud, imar faaliyetlerine önem vermiş, kütüphane yapımı veya kitap koleksiyonlarının zenginleşmesi için büyük çabalar sarf etmiştir. Osmanlı padişahları içinde en çok kütüphane yaptıran padişah unvanına sahiptir. Onun yaptırdığı kütüphanelerden biri olan Galatasaray I. Mahmud Kütüphanesi veya diğer adıyla Galatasaray Mektebi Kütüphanesi bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. Çalışmamızda, günümüzde mevcut olmayan kütüphanenin açılış tarihi için XVIII. yüzyıl Osmanlı şairi Vâsık-zâde Erşed tarafından düşürülen ve günümüzde tespit edilebilmiş tek Türkçe tarih manzumesi incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: I. Mahmud, Kütüphanecilik, Galatasaray Mektebi Kütüphanesi, Tarih Düşürme, Erşed

Abstract

"Isopsephy" is one of the literary arts that was popular among Ottoman poets. The poets have hidden the history of the events they refer to in the poem, by making use of the numerical equivalent of each letter in the Arabic alphabet, between the lines of the poem. With this system called "Abjad numerals", there are multiple "isopsephy" methods. Sometimes all the letters in a verse are collected, sometimes only dotted/non-dotted letters are taken into account, and sometimes the desired result is achieved by adding or subtracting from the clues given.

Mahmud I, the twenty-fourth sultan of the Ottoman Empire, gave importance to construction activities and made great efforts to build libraries or enrich book collections. He has the title of the sultan who had the most libraries built among the Ottoman sultans. One of the libraries he had built, Galatasaray Mahmud I Library, or Galatasaray School Library, is the subject of this article. In our study, the isopsephy written by the 18th century Ottoman poet Vâsık-zâde Erşed for the opening date of the library will be examined. This poem is the only Turkish poem found today.

Keywords: Mahmud I, Librarianship, Galatasaray School Library, Isopsephy, Erşed

Atf/Citation: Çukurlu, T. (2022). Mahiyeti meçhul bir kütüphane: Galatasaray kütüphanesinin yapımı hakkında düşürülen tek Türkçe tarih manzumesi. *MECMUA-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* ISSN: 2587-1811 7(13), 36-45

Sorumlu Yazar/Corresponding: Dr. Öğr. Üyesi Talip ÇUKURLU

Çatışma Beyanı/Conflict Statement: Makalenin yazar/yazarları bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkileri bulunmadığını dolayısıyla herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederler.

Giriş

Edebiyat ve tarih birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Tarihî olaylar edebî metinlerin konusunu etkiler, edebî metinler ise tarihî olayların hafızalarda kalmasını sağlar. Bu ifadeler bütün edebî metinleri kapsamasa da tarih manzumeleri, tarihe mal olmuş olayların birer canlı şahididirler. Bir kişinin doğumu, düğünü, ölümü, bir binanın yapımı veya restorasyonu, yeni bir göreve atanma, padişahın tahta çıkması, bir eserin tamamlanması, sakal bırakma, büyük depremler, afetler gibi hemen hemen hayatın her safhası şiirlere yansımış ve “tarih düşürme” yöntemiyle bu olayların gerçekleşme zamanları kayıt altına alınmıştır.

Bu makalede I. Mahmûd’un yaptırdığı fakat günümüze kadar ulaşamayan Galatasaray I. Mahmûd Kütüphanesinin inşası üzerine Vâsık-zâde Erşed tarafından düşürülmüş ve günümüzde tespit edilebilen tek Türkçe tarih manzumesi incelenecektir. Makalenin birinci bölümünde, I. Mahmûd ve yaptırdığı kütüphaneler üzerinde durulmuş, ikinci bölümde Galata Sarayının inşası ve buraya yapılan kütüphaneden bahsedilmiş, üçüncü bölümde ebced hesabı ve tarih düşürmenin önemine değinilmiş, dördüncü bölümde incelenen şiirin sahibi Erşed’in hayatı ve dîvânı hakkında bilgi verilmiş, beşinci ve son bölümde ise Erşed’in kaleme aldığı tarih manzumesi incelenerek çevriyazılı metni okuyucuların istifadesine sunulmuştur.

1. MAHMÛD VE KÜTÜPHANELER

Kütüphane, Osmanlı mimarisi için nispeten yeni bir yapı türüdür ve örneklerin çoğunluğu XVIII. yüzyıla aittir (Karakaya, 2020, s. 135)¹. III. Ahmed (1703-1730)² ve sadrazam Damat İbrahim Paşa’nın (öl. 1730) kütüphane kurma ve kitap koleksiyonu oluşturma çabaları, I. Mahmûd (1730-1754) döneminde zirveye ulaşmış, yirmi dört yıl süren iktidarında kendisi ve devlet ricalinin destekleriyle günümüze ulaşan on dört kütüphane inşası ile Osmanlı tarihinde bir ilk gerçekleştirilmiştir. En çok kütüphane tesis eden bani I. Mahmûd, aynı zamanda bütün Osmanlı hanedanı arasında en çok kütüphane tesis eden sultandır.³ Kendi adına Nuruosmaniye Kütüphanesi de dâhil 4 müstakil kütüphane kurmuş (Ayasofya, Galata Sarayı, Fatih ve Süleymaniye) buralara vakıf gelirleri tayin ettirmiş, Süleymaniye Camisi içindeki kütüphaneyi yeniden düzenletmiş, Topkapı Sarayı Revan Köşkü’nü kütüphaneye dönüştürmüştür (Özcan, 2003, s. 352; Şahin, 2009, s. 113-119).⁴

XVIII. yüzyılda kütüphanelerin kitap koleksiyonları artmış, müstakil kütüphane binaları yaygınlaşmış ve buna bağlı olarak kütüphane yapılarının özgün mimarisi oluşmuştur. Dönemin banileri, düzenledikleri vakfiyelerde kütüphanenin işleyişini belirleyen kurallar koymuştur. XVIII. yüzyılda düzenlenen vakfiyelerin daha ayrıntılı olması döneme özgü gelişmelerdendir (Aynur, 2014, s. 683-733; Erünsal, 2015, s. 190; Karakaya, 2020, s. 135).

¹ Kütüphanecilik tarihi alanında yapılan çalışmalardan bazıları için bk. Alar, H. (2001). Kütüphaneciliğin Tarihçesi ve İlk Kütüphaneler, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 6, 295-308; Cunbur, M. (1963). Türk Kütüphaneciliğinin Tarihi Kökleri, *Türk Kütüphaneciliği*, 12(3-4), 105-116; Erünsal, İ. E. (2015). Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik, *Milli Eğitim*, S. 208, 193-199.

² Makale boyunca parantezler içinde verilen tarihler padişahlar için saltanat sürelerini, diğer kişiler için doğum ve/ya ölüm tarihlerini göstermektedir. Aynı ismin birden fazla bulunması durumunda sadece ilk ismin yanında tarihler verilmiştir.

³ Kitaba ve kütüphaneye çok ilgi duyan I. Mahmûd için birçok şiir kaleme alınmıştır. Hıfzî Ağa’nın (öl. 1173/1759-1760) derlediği I. Mahmûd üzerine yazılan şiirler mecmuası hakkında yapılan bir çalışma için bk. Aynur, H. ve Şen, M. (2019). Hıfzî Ağa’nın I. Mahmûd İçin Yazılan Şiirler Mecmûası (TSMK-Revân 1977) Üzerine, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 3(4), 39-73.

⁴ Aynur çalışmasında I. Mahmûd’un on bir kütüphaneden altısının bânisi ve kurucusu olduğu, beşine de kitap bağışlayarak koleksiyonlarının zenginleşmesine katkıda bulunduğunu belirtmektedir. Bu kütüphanelerin listesi için bk. Aynur, 2014: 683-684. Ayrıca Fatih Külliyesi’ndeki I. Mahmûd Kütüphanesi hakkında Halîb Bey’in, kitap isimleriyle söylediği, benzeri nadir görülen bir tarih manzumesi üzerine yapılan değerli bir çalışma için bk. İnan, G. (2020). Kitaplarla Tarih Yazmak: Fatih Külliyesi’ndeki I. Mahmûd Kütüphanesi İçin Kitap İsimleriyle Söylenmiş Bir Tarih Manzumesi, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, S. 25, 421-490. Bunun yanı sıra, çalışmamıza konu olan şair Erşed’in babası Vâsık (Mehmet Emin Efendi d. ? – öl. 1165/1751-52) da Fatih Külliyesindeki kütüphane için bir tarih manzumesi düşürmüştür (İnan, 2020, s. 426).

Kütüphanelerin başlıca kuruluş sebebi kitapları muhafaza etmek ve bunlardan yararlanılmasını sağlamaktır. Yararlanma; kıraat (kütüphane içinde okuma), istinsah (çoğaltma) ve iâre (ödünç verme) şeklindedir. Ayrıca XVIII. yüzyılda öğretim ve ibadet gibi ek işlevler üstlenen kütüphaneler de vardır; bu dönemde öğretmenler kütüphane kadrosu içine alınmış, I. Mahmûd devri ile kütüphanede öğretim düzenli bir şekil almış hatta derslere devam eden öğrencilere günlük ücret verilmiştir. Atıf Efendi Kütüphanesi ise, vakfiyesinde kütüphanede namaz kılımlı ile ilgili kayıtlar içermesi açısından ilginçtir. Ayrıca Topkapı Sarayı III. Ahmed Kütüphanesi ve Galatasaray Kütüphanesinde kutsal gecelerde “sakal-ı şerif” ziyaretinin yapıldığı da bilinmektedir (Erünsal, 1988, s. 244). Bu gelişmeleri, kütüphanelerin müstakilleşmesi, ayrıldığı kurumların fonksiyonlarından bazılarını üstlenmesi şeklinde yorumlamak da mümkündür (Şahin, 2009, s. 121-122).

Kütüphaneler, bu dönemde, ağırlıklı olarak medreselerin dâhil olduğu yapılarla birlikte düşünülmüştür. Topkapı ve Galata sarayları içinde de Enderun mekteplerinin bulunduğu düşünüldüğünde, kütüphanelerin öncelikle yükseköğrenimle ilişkilendirildiği anlaşılmaktadır (Şahin, 2009, s. 124).

Hatice Aynur, I. Mahmûd’un İstanbul’da inşa ettirdiği üç kütüphaneye –gerek personel sayısından gerekse koleksiyonlarından anlaşıldığı üzere- özel önem verdiğini ifade etmektedir. Sultanın; Ayasofya, Fatih ve Galatasaray Mektebi Kütüphanesine özel ilgi göstermesi bu kütüphaneler için tarih manzumeleri yazılmasını da etkilemiştir. Söz konusu çalışmada Ayasofya Kütüphanesi hakkında dokuz, Fatih Kütüphanesi hakkında beş ve Galatasaray Mektebi Kütüphanesi hakkında ise bir tane tarih düşürüldüğü ifade edilmiştir (2014, s. 684).⁵

2. GALATA SARAYI VE GALATASAY I. MAHMÛD KÜTÜPHANESİ

Galata Sarayı, II. Bayezid (1481-1512) tarafından yaptırılmış, III. Ahmed devrine kadar birkaç defa kapanıp açılmış, III. Ahmed tarafından yeniden imar ve ihya edilmiştir (Cunbur, 1960, s. 2; Erünsal, 1996, s. 323; İpşirli, 1996, s. 322). II. Bayezid döneminde Galata Sarayı’na ilk olarak mektep ve darüşşifa yapılmıştır. Mektebe, İstanbul dışından devşirilip getirilen zeki, fiziği düzgün öğrenciler kabul edilmiştir. II. Süleyman (1687-1691) döneminde eğitim kalitesi yükselttilerek Acemi Ocağı’na denk eğitim verilmiştir. II. Selim (1566-1574) Galatasaray Ocağı’nı kaldırmış, III. Murad’ın (1574-1595) tekrar açtığı Ocağı, I. Ahmed (1603-1617) dağıtmıştır. XV, XVI ve XVII. yüzyıllarda görülen toplumsal ve siyasî gelişmeler Galatasaray Ocağı’nın kaderini şekillendirmiştir. III. Ahmed döneminde özellikle Sadrazam Şehit Ali Paşa’nın (öl. 1716) katkılarıyla ocak, Enderun’a öğrenci yetiştirecek konuma yükselmiştir. XIX. yüzyılda Tophane yangınında yok olan binanın yerine II. Mahmûd (1808-1839) 1821 yılında kargir yeni bir bina inşa ettirmiştir. Galatasaray Ocağı çeşitli işlevlerle kullanıldıktan sonra 1868’de Mekteb-i Sultânî adını alarak eğitim işlevini korumuştur. Bina günümüzde Galatasaray Lisesi olarak hizmet vermeye devam etmektedir (İpşirli, 1996, s. 323; Sakaoğlu, 1994, s. 367-368).⁶

“Galatasaray I. Mahmûd Kütüphanesi” veya “Galatasaray Mektebi Kütüphanesi” olarak isimlendirilen kütüphane, Galata Sarayı avlusunda idi (Cunbur, 1960: 2). Sultan I. Mahmûd tarafından yaptırılmış ve kütüphanenin inşası Muharrem 1168/Ekim 1754’te bitirilmiş, törenle açılmıştır (Erünsal, 1996, s. 323; İsfendiyaroğlu, 1954, s. 115-117, 268-269). Ata tarihinde, günümüzde mevcut olmayan kütüphane binasının mimarî olarak Ayasofya ve Fatih kütüphaneleriyle benzer olduğu, yapının taş malzemeye inşa edildiği ve mimarisinin mükemmel olduğu belirtilmiştir (Aynur, 2014, s. 704; İsfendiyaroğlu, 1954, s. 114,271-273). Ahmed Vâsif Efendi’nin, “*Mehâsinü’l-Âsâr ve Hakâ’ikü’l-Ahbâr*” adlı eserinde 1167/1753 yılı olayları kaydedilirken “binâ-yı kitâb-hâne-i der Sarây-ı Galata” başlığı altında Galata Sarayına yapılan kütüphanenin üç ayda tamamlandığı, kitap bulmakta güçlük çeken fakir öğrencilerin faydalanması için yapıldığı, saraydaki büyük odanın karşısında bulunduğu,

⁵ Bahsi geçen kütüphanelerin görselleri, yapımı, mimarisi, koleksiyon bilgileri hakkında ayrıntılı bilgi için adı geçen esere bakılabilir.

⁶ Galatasaray Lisesi hakkında detaylı bilgi için şu çalışmalara bakılabilir: Engin, E. (2007). *Galatasaray Lisesi (1923-1950 Dönemi)*. [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi; İsfendiyaroğlu, F. (1954). *Galatasaray Tarihi*, Doğan Kardeş Yayınları.

sağ ve solunda iki de çeşme mevcut olduğu belirtilmektedir (Cunbur, 1960, s. 2-4). Kütüphanenin niye kapandığı, I. Mahmûd'un yaptırdığı yapının ne olduğu konusunda net bilgiler yoktur (Şahin, 2009, s. 334-335)⁷. Kütüphane 83 yıllık hizmetinin ardından kapanmış, toplam 901 eserin 457'si Fatih, 444'ü Ayasofya Kütüphanesine gönderilmiştir (Cunbur, 1960, s. 5'ten naklen Baykal, 1953, s. 111; Ünver, 1963, s. 44).

I. Mahmûd, Galatasaray'da kurduğu kütüphaneye çok sayıda kitap bağışlamıştır. Büyük kısmı klasik medrese kitaplarından oluşan bu koleksiyonun arasında altı Kur'an, yetmiş beş tefsir, on iki tefsir haşiyesi, on kıraat kitabı, yüz kırk dokuz hadis, otuz beş fıkıh haşiyesi, feraiz ve fetva, on altı usul-ı fıkıh, kırk altı kelâm, otuz dokuz lügat, on üç sarf, seksen beş nahiv, otuz mantık, elli fıkıh, üç hikmet, altı maani, yüz elli edebiyat, yetmiş sekiz tarih, altı âdâb, yirmi iki matematik, on iki heyet, on altı adet tasavvufî ilgili kitap, yirmi iki murakkaat mecmuası bulunmaktadır. Kütüphaneye vakfedilen kitapların toplam miktarı dokuz yüz birdir (Cunbur, 1960, s. 4).

Kütüphanenin tarih manzumesi Seyyid Mehmed Hâkim Efendi'ye (öl. 1184/1770) aittir ve Arapça yazılmıştır. İki satırlık manzum eserin Türkçesi şöyledir: "*Hâkim harika bir tarih düşürdü, öyleyse yazın! Cömert Sultan Mahmûd bir kütüphane yaptırdı*" (Aynur, 2014, s. 704). Aynur, bu şiirin Galatasaray Mektebi Kütüphanesi için "şu anda" elde olan tek tarih manzumesi olduğunu belirtmiştir. Bu yazıda ele aldığımız Erşed'in şiiriyle Galatasaray Mektebi Kütüphanesi için yazılan yeni bir tarih manzumesi tespit edilmiştir ve bu şiir "şimdilik" tespit edilebilen tek Türkçe tarih şiiridir.

3. EBCED HESABI VE TARİH DÜŞÜRME

Ebcad, Arap alfabesindeki harflerin kolaylıkla hatırlanmasını sağlamak için eski dönemlerde geliştirilmiş bir sistemin unvanıdır. Arap alfabesindeki bütün harfler anlamsız sekiz kelime ile kodlanmıştır. Bu kelimelerin ilki "ebced" şeklinde okunduğu için bu sistem "ebced hesabı" adıyla anılmıştır. (Diğer kelimeler ise sırasıyla şunlardır: Hevvez, huttî, kelemen, sa'fes, kareşet, seha, dazığı/dazığülen.) Bu sistemde her harfin rakamsal bir karşılığı vardır. Arap alfabesindeki yirmi sekiz harf; birden ona kadar birer birer, ondan yüze kadar onar onar ve yüzden bine kadar yüzer yüzer sayılarak bir rakam ile karşılanmıştır (Pakalın, 2004, s. 493; Pala, 2005, s. 129; Uzun, 1994, s. 68). Bu açıdan bakılırsa her bir kelime veya cümle, bir rakamlar topluluğudur. Pala'nın bildirdiğine göre eskiden ebced ile konuşulabilir, şakalaşılabilir, hatta küfredilebilirdi (2005, s. 438).

Ebcad hesabı; doğum, ölüm, bir eserin tamamlanması, bir kişiye isim verilmesi, düğün, savaş, devlet erkânının görev alması, mimari bir yapının vücut bulması gibi birçok önemli olayın yıl olarak tarihini ortaya koymak için kullanılmış ve bu uygulama şairler arasında bir gelenek haline gelmiştir. Klasik şiirimizdeki "tarih düşürme" sanatının temelinde ebced hesabı bulunmaktadır. "Tarih" veya "tarih düşürme", ebced hesabına göre harflerin toplamı, bir hadisenin meydana geldiği zamanı gösteren kelime, cümle, mısra, beyit ya da bentlerle yapılan edebî sanattır. Genellikle istenilen tarih son mısradan belirtilir. Ebced hesabının Orta Çağ'dan bu yana kullanıldığı bilinmekle beraber bir edebî sanat olarak tarih düşürmenin ilk defa ne zaman kullanılmaya başlandığına dair kesin bir bilgi yoktur.

Edebî anlamda ilk manzum tarihler XIV. yüzyılda görülmeye başlanmıştır. Anadolu'da ilk manzum tarih mısramı Fatih devri âlimlerinden Hızır Bey'in söylediği rivayet edilmiştir (Demirel, 2008, s. 380; Kalyon, 1998, s. 61-62). XVIII. yüzyılda en verimli dönemine ulaşan tarih düşürme (Karabey, 2011, s. 80), XIX. yüzyılın başlarında Adanalı Sürûrî ile doruk noktasına ulaşmıştır. Mevlevî, hiçbir şairin Sürûrî'nin seviyesine ulaşamayacağını söylemiştir (1994, s. 147).

Tarihler, önemli sayılabilecek olaylar için düşürülür. Bunu iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci grupta herkes için önemli kabul edilen bir padişahın tahta çıkması, sadrazam, kaptan-ı derya ve şeyhülislam vb. atamaları, zaferler, fetihler, antlaşmalar, büyük afetler, büyük camilerin yapılması veya şehzadelerin doğumu, ölümü, düğünü gibi olaylar bulunur. İkinci grupta ise daha çok tarih düşüren birey için önem arz eden eşinin, çocuğunun vb. doğumu, ölümü, sünneti/düğünü, eserini

⁷ Vâsif Tarihi'nde, Hammer'de, Ata Tarihi'nde kütüphanenin yapımı ve açılışı hakkında verilen bilgileri tek bir kaynaktan okumak için bk. Karakaya, 2020, s. 196-200.

tamamlaması, hiciv ve istihzaları konu edinen tarih manzumeleri yer alır (Çukurlu, T. ve Düzenli, M.B. 2021, s. 311).

Tarih düşürme, farklı yazarlarca çeşitli şekillerde tasnif edilmiştir.⁸ Tarih bulma yöntemlerine göre tarihlere çeşitli isimler verilmiştir. Sözelimi bir tarih mısraındaki veya beytindeki harflerin hepsinin toplanmasına “tam tarih”, sadece noktalı harflerin toplanmasına “menkut/mu’cem/mücevher/cevher/gevher/güher tarih” isimleri verilmiştir. Tarih mısraındaki veya beytindeki sadece noktasız harfler hesap edilirse “mühmel/sade tarih” denilmiştir. Tarih düşürme, bir edebî sanat haline gelince şairler yeteneklerini göstermek için zamanla farklı tarihler de icat etmişlerdir. Örneğin, eksik veya fazla olan rakamın önceki dizede veya dizelerde söylenmesiyle oluşturulan tarihe “ta’miyeli tarih” denilmiştir. Bu eksik veya fazla değerler açıkça söylenebileceği gibi bulmaca şeklinde de söylenebilmektedir. Bir beyitte iki defa söylenen tarihe “tarih-i dü-tâ”, dizede hem tarihin söylenmesi hem de harflerin toplanmasıyla elde edilen tarihlere “lafzen ve manen tarih”, bilmece şeklinde söylenen tarihlere ise “lugazlı tarih” adı verilmiştir (Mevlevi, 1994, s. 146-149; Pakalın, 2004, s. 401-402; Pala, 2005, s. 438-439; Yakıt, 2017).

4. VÂSIK-ZÂDE ERŞED’İN HAYATI VE DÎVÂNI

XVIII. yüzyıl Osmanlı şairlerinden olan ve Erşed mahlasını kullanan şairin asıl adı Abdülhamid’dir. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmayan şairin babası, Vâsık mahlasıyla şiirler yazan Mehmed Emin Efendi (d. ? - öl. 1165/1751-1752), ağabeyi Re’fet mahlasıyla şiirler yazan Mehmet Aziz Efendi’dir (d. 1136/1723-1724 - öl. 1179/1765-1766). Annesi hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Râmiz’in, Âdâb-ı Zurefâ isimli eserindeki bilgilere göre 1147/1734-1735 yılında âlim bir ailede doğan Erşed, çocukluğundan itibaren ilim tahsil etmiş ve medrese eğitimi tamamladıktan sonra müderris olmak için beklemeye (mülazemet) başlamıştır (Erdem, 1994: 22). Sicill-i Osmânî’de ise müderrislik yaptığı belirtilmiştir (Akbayar, N. ve Kahraman, S. A. 1996, s. 485). Birçok kaynağın ortak görüşüne göre Erşed, müderris olamadan genç yaşta vefat etmiştir (Erdem, 1994, s. 22; Oğraş, 2018, s. 38; Öztürk, 2018, s. 45).

Erşed’in ölüm tarihi hakkındaki bilgiler de değişiklik göstermektedir. Es’ad Mehmed Efendi’ye göre yirmi yaşına ulaşmadan (1166-1167) vefat etmiştir (Oğraş, 2018, s. 38). Silâhdâr-zâde (Öztürk, 2018, s. 45), Şefkat (Kılıç, 2017, s. 44) ve Sicill-i Osmânî (Akbayar, N. ve Kahraman, S. A. 1996, s. 485)’ye göre 1175 yılında, Râmiz (Erdem, 1994, s. 22) ve Arif Hikmet (Çınarcı, 2019, s. 25)’e göre 1176 yılında vefat etmiştir. Erşed, “*Yâvedûd iskelesinde Hadîce Sultân câmi’-i şerîfi mukabilinde defn*” edilmiştir (Erdem, 1994, s. 22).

Erşed şiir ve inşada benzersiz, güzel söz söyleyen (Erdem, 1994, s. 22), asrında şiir ve inşasıyla meşhur olmuş (Oğraş, 2018, s. 38), genç yaşta vefat etmesine binaen şiirlerindeki kusurların mazur görülebileceği bir şair (Çınarcı, 2007, s. 28) olarak tavsif edilmiştir.

Erşed’in bilinen tek eseri *Dîvân*’ıdır⁹. Medine Arif Hikmet Kütüphanesi 117/811 numarada kayıtlı olan *Dîvân*’ın tanıtımı, *Dîvân*’da bulunan bir şehrengiz ve *Dîvân*’daki tarih manzumeleri üzerine birer makale kaleme alınmıştır. (Çukurlu, 2022, s. 13-23; Kurtoğlu, 2021, s. 835-851; Yıldız, 2021, s. 767-783). Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi 2903 numarasıyla Medine Arif Hikmet Kütüphanesi 198 numarada mevcut olduğu belirtilen “*Dîvân-ı Re’fet*” adıyla, Erşed’in ağabeyi Mehmet Aziz Efendi adına kaydedilmiş eserin aslında 117/811’de kayıtlı Erşed’in *Dîvân*’ının farklı bir zamanda çekilmiş fotoğrafları olduğu tespit edilmiştir (Çukurlu, 2022, s. 13-23).

Süleymaniye Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi 2903 numarada bulunan *Dîvân*’ın 42b sayfasında bulunan “*tertîb-i dîvân eyledim*”(1168), “*tertîb-i dîvân-ı bedî*” (1169), “*hüsn-i hitâmî*” (1169) gibi ifadelerle 1169/1755-1756 tarihini düşürme çalışmalarından hareketle Erşed’in *Dîvân*’ını bu tarihte tamamlamış

⁸ Muharrem Mercanlıgil’in tasnifi için bk. 1960, s. 65-90. İsmail Yakıt’ın tasnifi için bk. 2003, s. 415-526. Klasik tasnif türlerinde bulunmayan, XVIII. yüzyıl Osmanlı şairi Enderunlu Fâzıl’ın icat ettiği yeni tarih türleri için bk. Çukurlu, T. ve Düzenli, M. B. 2021, s. 308-327.

⁹ Kurtoğlu, Erşed’in, Taşlıcalı Yahyâ’ya mersiye mahiyetinde yazdığı bir tarih manzumesinden hareketle Yahyâ’nın *Gencîne-i Râz* isimli eserine Erşed tarafından bir zeyl yazılmış olabileceğini dolayısıyla “*Gencîne-i Râz Zeyli*”nin Erşed’in henüz ele geçmemiş bir eseri olabileceğini belirtmiştir (2021: 838).

olabileceğini söylemek mümkündür. Ayrıca eserin derkenarlarında bulunan ve sonradan eklendiği anlaşılan bazı şiirlerin baş tarafına, şiirin kaleme alındığı tarihler yazılmıştır. Bu tarihlerin çoğu 1170'i ve biri de 1171 tarihini göstermektedir. Bununla birlikte *Dîvân*'ın tertibi içerisindeki tarih manzumeleri 1169 tarihine kadardır. 1169 (biri hariç) ve üzerini işaret eden bütün tarihler derkenarlarda bulunmaktadır. Dolayısıyla bu durum, *Dîvân* tamamlandıktan sonra eklemeler yapıldığını göstermektedir. *Dîvân*'daki kimi tasarruflardan hareketle eserin müellif hattı olabileceği ve temize çekilmek istendiği kuvvetle muhtemel görünmektedir. Bu durum eserin başka bir nüshası olma ihtimaline de işaret etmektedir.

5. VÂSIK-ZÂDE ERŞED'İN GALATASARAY KÜTÜPHANESİ İÇİN YAZDIĞI TARİH MANZUMESİ

Vâsık-zâde Erşed Dîvânı'nda 28 adet tarih manzumesi bulunmaktadır. Bunlardan biri de günümüzde binasından iz kalmayan Galatasaray I. Mahmûd Kütüphanesi için yazılmış olan tarihtir. Erşed manzumesini kaside nazım şekliyle ve aruzun remel bahrinin en çok kullanılan kalıplarından biri olan *Fe'ilâtün/Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/Fe'ilün* kalıbıyla kaleme almıştır. Aruzu oldukça başarılı uygulayan Erşed hemen hiç aruz hatası yapmamıştır.

Kaside on bir beyitten meydana gelmiştir ve Erşed son beytin ilk mısraında tarihi noktalı harflerle düşürdüğünü söylemiştir. Kasidenin başlığında Sultan Mahmûd'un yaptırdığı kütüphane hakkında yazılan bir tarih manzumesi olduğu belirtilmiştir. Manzume, kaside nazım şekliyle yazılmış olsa da klasik bir kaside tertibi göstermemektedir. Redif bulunmayan kasidede mürdef kafiye kullanılmıştır. Kasidenin son mısraında bulunan noktalı harflerin toplamı 1167/ 1753-54 tarihine işaret etmektedir ki bu tarih, Erşed'in en çok (8 adet, tüm tarihlerin %29'u) tarih düşürdüğü yıldır:

Harf-i mu'cemle dedi bendesi **Erşed** târih

Ne 'aceb oldu kütüb-hâne-i Sultân Mahmûd

ن ج ب ی ت ب خ ن ن

H 1167 / M 1753-54

Erşed bu tarihi yazdığında henüz 20 yaşındadır. Yaşının küçük olmasına rağmen aruzu hemen hemen kusursuz kullanmış, kafiyede hata yapmamış, şiiri edebî sanatlarla süslemiş ve tarih mısraında hatasız bir şekilde tam tarihi düşürebilmiştir. Erşed'in düşürdüğü bu tarih, Galatasaray I. Mahmûd Kütüphanesinin inşası için düşürüldüğü tespit edilebilen tek Türkçe tarih manzumesidir.

Erşed'in yazdığı tarih manzumesinin dil ve üslubu Osmanlı şiirinin klasikleşmiş çerçevesindedir. Tarih manzumelerinde asıl tarihin düşürüldüğü bölüme gelmeden önce, tarihin düşürüldüğü konuya veya tarihe konu olan şahsın özelliklerine uygun konulara değinilir. Bu kısımlar şairin sanatını sergilediği bir tür doldurma bölümleridir. Tarih manzumeleri bir açıdan bakıldığında Dâriyye/Kasriyye türüyle de benzerlik gösterir. Adı geçen türde, devlet büyüklerinin yaptırdıkları saray, cami vb. mimari eserler çeşitli yönleriyle tasvir edilir; devlet büyüğünün yaptırdığı mimari eser onu medhetmek için bir vesiledir. Bu yüzden bu türdeki eserler daha çok kaside veya kıt'a nazım şekilleriyle yazılmıştır (Koç, 2019: 88). Dâriyyelerde, çoğunlukla inşa edilen yapının özelliklerine değinilir fakat Erşed'in manzumesinde kütüphanenin özelliklerinden bahsedilmemiştir. Erşed, kalıplaşmış övgü sözleriyle şiirine başlamış ve Sultan Mahmûd'un melek yaratılışı olduğu, halkın onun gibi birini istediği, onun güzellik mülkünün hükümdarı olduğu ve Hz. Allah'ın, ona, doğruya sevkeden Hızr'ı rehber ettiği övgülerine yer vermiştir.

Üçüncü beyitte Hz. Allah'ın Sultan Mahmûd'u koruması yönünde dua edilmiştir. Dördüncü beyitte, her gün yeni binalar inşa ettiği ve bunların sayısız olduğu söylenerek tekrar övgüye geçilmiştir. Beşinci beyitte ise feleğin, yapılan kütüphaneye gıptayla baktığı teşbihi yapılmıştır. Sonraki beyitlerde ise, hasenât yapılacaksa eğer bunun gibi değerli bir hasenâtın yapılması gerektiği, bunun gibi güzel bir

haseneyi cihanın daha önce görmediği, bu bina sayesinde hükümdarın sayısız hayır dua aldığı söylenmiştir.

Tarihi kaynaklarda binanın yapısı hakkında detaylı bilgi bulunmamaktadır. Maalesef Erşed de şiirinde bu hususa değinmemiştir fakat kütüphanede “her ilm ü hüner”den sayısız kitap olduğuna, zor bir meseleyi halletmek isteyen bir kişinin kütüphaneye girdiğinde o meseleyi kolaylıkla halledebileceğine yer vererek kütüphanenin eser bakımından zengin olduğunu belirtmiştir.

Erşed, tarih beytinden önceki son beyitte Allah’a dua ederek Sultan’ı hatadan muhafaza etmesini, Sultan’ın düşmanlarını ise gazap kasırgalarıyla perişan etmesini talep etmiştir.

Tārīḫ-i Zībā Berāy-ı Kütüb-ḥāne ez-Āşār-ı Hümāyūn-ı Sultān-ı Cem-sipāḫ Ḥān-ı Gerdūn-Bār-gāh Sultān Maḥmūd Ḥān-ı Gāzī Raḥimehullāh¹⁰

Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilâtün / Fe'ilün

... - - / ... - - / ... - - / ... -

- 1 Melik-i milk-i ḥāsen Ḥāzret-i Sultān Maḥmūd
Nüşā-i zāt-ı melek-ḥāşleti ḥalkā maḥşūd
- 2 Dā'imā rehberī-i Ḥızr-ı hidāyetle añā
Rāh-ı tevḫīki beyān etmede Rabb-i ma' būd
- 3 Şaklaya maḥfaẓa-i ḥıfz-ı ḥafīzında anı
İzz ü şevket ile hem-vāre Ḥudāvend-i vedūd
- 4 O şeh-i pāk-eşer himmet-i ḥāniyye ile
Gün-be-gün etmede ābād-ı binā nā-ma' dūd
- 5 Ḥāsenāti şeh-i zī-şān-ı cihāniñ böyle
Bu kütüb-ḥāne ki oldu felege ğıbta-nümūd
- 6 Ḥabbezā himmet olur ise bu resme olsun
Gördü mü çeşm-i cihān böyle binā-yı mes' ūd
- 7 Kesb ise ancak olur ḥayrı yek-ā-yek kazanır
Kāle-i ḥayra alır ḥayr-ı du' ā nā-ma' dūd
- 8 Nice gencine-i her 'ilm ü hüner denmez añā

¹⁰ Süleymaniye Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi 2903, *Dîvân-ı Re'fet*, 9a-9b.

- Nüsaḥ-i bî-^ç ad ü ihşâ ne ki var hep mevcûd
- 9 Emr-i düşvârını ḥalle giricek ehli añâ
Olur ol demde hemân cilve-nümâ-yı maḳşûd
- 10 Şaḳla yâ Rabb ḥaṭâdan o şeh-i manşûru
Tünd-bâd-ı ğazabıñla kıl ^ç adûsun nâ-bûd
- 11 Ḥarf-i mu^ç cemle dedi bendesi **Erşed** târiḥ
Ne ^ç aceb oldu kütüb-ḥâne-i Sulṭân Maḥmûd H 1167 / M 1753-54

Sonuç

Sultan I. Mahmûd, Patrona Halil İsyanı'nın bir sonucu olarak tahta çıkmış, isyan hareketlerini bastırdıktan sonra giriştiği yenilik ve inşa faaliyetleriyle Osmanlı mimarisine büyük katkıları olmuş bir padişah'tır. I. Mahmûd bilhassa kütüphane yapımına önem vermiş ve Osmanlı hanedanı içinde en fazla kütüphane yaptıran padişah unvanını almıştır. Hükümdarın yaptırdığı veya desteklediği birçok kütüphaneden biri de Galata Sarayı'na üç ay gibi kısa bir zamanda inşa ettirdiği kütüphanedir. Maddî durumu iyi olmayıp da kitap alamayan öğrencilerin istifadesi için açılmış olan bu kütüphane bugün mevcut değildir.

Galatasaray I. Mahmûd Kütüphanesinin mimari yapısı hakkında detaylı bilgiler günümüz için mevcut değildir. Kitap sayısı bakımından zengin olduğu bilinen kütüphane için bilinen tek tarih, Seyyid Mehmed Hâkim Efendi'nin Arapça düşürdüğü tarih beyti idi. Vâsık-zâde Erşed'in *Dîvân*'ında bulunan 28 tarih manzumesinden biri olan ve Galatasaray Mektebi Kütüphanesi için yazılan tarih manzumesinin tespit edilmesiyle bahsedilen kütüphanenin inşası için kaleme alınan ikinci tarih şiiri tespit edilmiş oldu. Bu şiir Türkçe bir tarih olması hasebiyle Galatasaray Mektebi Kütüphanesi için yazılmış -şimdilik- tek Türkçe tarih manzumesidir.

Manzume kaside nazım şekliyle yazılmıştır ve on bir beyitten ibarettir. Klasik şiir geleneği çerçevesinde yazılmış; Sultan methedilmiş, Sultan'ın muhafazası ve muzafferiyeti için dualar edilmiştir. Manzumede kütüphanenin fiziki yapısından bahsedilmediği görülmüş fakat kitap bakımından zengin olduğuna değinildiği tespit edilmiştir.

Kaynakça

- Akbayar, N. ve Kahraman, S. A. (1996). *Mehmed Süreyyâ Sicill-i Osmanî*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Alar, H. (2001). Kütüphaneciliğin tarihçesi ve ilk kütüphaneler, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (6), 295-308.
- Atik Gürbüz, İ. (2011). *İlâhî-zâde Mehmed Emîn Vâsık Divan*, Grafiker Yayınları.
- Aynur, H. ve Şen, M. (2019). Hıfzî Ağa'nın I. Mahmûd için yazılan şiirler mecmûası (TSMK-Revan 1977) Üzerine, *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi* 3(4), 39-73.
- Aynur, H. (2014). *I. Mahmûd'un (öl. 1754) kütüphaneleri ve tarih manzumeleri*. A. Aynur, B. Aydın ve diğerleri (Haz.). Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal'a Armağan Sempozyumu. Edebiyat ve Tasavvuf Kütüphanecilik ve Arşivcilik (s. 681-734). Ülke Kitapları.
- Baykal, İ. H. (1953). *Enderun mektebi tarihi*. Halk Basımevi.

- Cunbur, M. (1960). 18. yüzyılda bir okul kütüphanesinin açılışı, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 9(1-2), 1-5.
- Cunbur, M. (1963). Türk kütüphaneciliğinin tarihi kökleri, *Türk Kütüphaneciliği*, 12(3-4), 105-116.
- Çınarcı, M. N. (2019). *Şeyhü'l-İslam Arif Hikmet Bey'in Tezkiretü's-Şu'arâsı ve transkripsiyonlu metni*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap. 14.10.2021 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/64059.seyhulislam-arif-hikmet-bey-tezkiresipdf.pdf?0> adresinden erişilmiştir.
- Çukurlu, T. ve Düzenli, M. B. (2021). Enderunlu Fazıl'ın tarih-i nev-icadları, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(27), 308-327.
- Çukurlu, T. (2022). Vâsık-zâde Erşed Dîvânı'ndaki tarih manzumeleri üzerine bir inceleme, *Premium E-Journal of Social Sciences*, 6(18), 13-23.
- Demirel, Ş. (2008). Antep'li Aynî Divânı'ndaki tarih manzumeleri üzerine bir inceleme. *Turkish Studies*, 3(4), 372-398.
- Engin, E. (2007). *Galatasaray Lisesi (1923-1950 Dönemi)*. [Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi
- Erdem, S. (1994). *Râmiz ve Âdâb-ı Zurefâ'sı inceleme-tenkidli metin-indeks-sözlük*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Erünsal, E. İ. (1988). *Türk kütüphaneleri tarihi u kuruluşun Tanzimat'a kadar Osmanlı vakıf kütüphaneleri*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Erünsal, E. İ. (1996). Galatasaray Kütüphanesi. *TDVİA* (C.13, ss. 323). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erünsal, E. İ. (2015). *Osmanlılarda kütüphaneler ve kütüphanecilik*. Timaş Yayınları.
- Erünsal, E. İ. (2015). Osmanlılarda kütüphaneler ve kütüphanecilik, *Milli Eğitim*, (208), 193-199.
- İnan, Göker (2020). kitaplarla tarih yazmak: Fatih Külliyesi'ndeki I. Mahmûd Kütüphanesi için kitap isimleriyle söylenmiş bir tarih manzumesi, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (25), 421-490.
- İpşirli, M. (1996). Galata Sarayı, *TDVİA*, (C. 3, ss.322-323.). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İsfendiyaroğlu, F. (1954). *Galatasaray tarihi*, Doğan Kardeş Yayınları.
- Kalyon, F. (1998). *Ahmet Cevdet Paşa'nın Belagat-ı Osmaniyye'si transkripsiyonlu metin-indeks*. [Yüksek Lisans Tezi]. Harran Üniversitesi.
- Karabey, T. (2011). Tarih düşürme. *TDVİA*. (c. 40, ss. 80-82). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kardaş, M. N. (2008). *Re'fet Mehmet Aziz'in hayatı, edebi kişiliği, eserleri ve divanının tenkitli metni*. [Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Kılıç, F. (2017). *Şefkat Tezkiresi Tezkîre-i Şu'arâ-yı Şefkat-i Bağdâdî*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap. 14.10.2021 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55753.sefkat-tezkiresi-pdf.pdf?0> adresinden erişilmiştir.
- Koç, H. (2019). *Eski Türk edebiyatında edebi türler*. Ö. Şenödeyici (Ed.), *Eski Türk Edebiyatı Teorik Bilgiler* (s. 81-186), Kut Yayınları.
- Kurtoğlu, O. (2021). *Dîvân bahçesinin erken solan çiçeği: Vâsık-zâde Erşed ve Dîvân'ı*. G. Babaarslan vd. (Ed.), *Prof. Dr. M. Fatih Köksal'a Armağan Kitabı* (s. 835-851), Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Mercanlıgil, M. (1960). *Ebcet hesabı*. Doğan Matbaası.
- Muhammed Aziz Yusuf-zâde, *Dîvân-ı Ref'et*, Süleymaniye Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi 2903, Arif Hikmet Kütüphanesi Medine 198.

- Oğraş, R. (2018). *Esad Mehmed Efendi ve Bağçe-i Safâ-Endûz*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap. 14.10.2021 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59393,esad-mehmed-efendi-bagce-i-safa-enduzpdf.pdf?0> adresinden erişilmiştir.
- Özcan, A. (2003). I. Mahmûd, *TDVİA*, (C. 27, s. 348-352). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztürk, F. (2018). *Silâhdâr-zâde Mehmed Emîn Tezkire-i Silâhdâr-zâde*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, e-kitap. 14.10.2021 tarihinde <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58902,tezkire-i-silahdar-zadepdf.pdf?0> adresinden erişilmiştir.
- Pakalın, M.Z. (2004). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. MEB Yayınları.
- Pala, İ. (2005). *Ansiklopedik divan şiiri sözlüğü*. Kapı Yayınları.
- Sakaoğlu, N. (1994). *Beşir Ağa (Hacı)*. N. Akbayan, E. Işın, N. Sakaoğlu ve Diğerleri (Ed.). *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (c. 2, s. 174-175). Ana Basım A.Ş.
- Şahin, S. (2009). *Değişim sürecinde Osmanlı mimarlığı III. Ahmet ve I. Mahmut dönemi (1703–1754)*. [Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Tahirü'l-Mevlevi (1994). *Edebiyat lügati*. Enderun Kitabevi.
- Uzun, M. İ. (1994). Ebcad. *TDVİA*. (c. 10, s. 68-70). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ünver, A. S. (1963). Galatasaray Kütüphanesi hakkında, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni* 12(1-2), 43-45.
- Yakıt, İ. (2017). *Türk-İslam kültüründe ebcad hesabı ve tarih düşürme*. Ötüken Yayınları.
- Yıldız, E. (2021). Vâsık-zâde Abdülhamit Erşed ve findıklı şehrengizi, *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 7(3), 767-783.